

Brunczel Balázs

A fenntartható fejlődés egy lehetséges foratókönyve

Minden kor politikai, gazdasági és egyéb diszkusszióiban fellelhetők olyan kívánalmak, melyek szociális, ökológiai vagy etikai követelményeket fogalmaznak meg a gazdasággal szemben. Napjainkban az ilyen kérdéseket illetően a legdivatosabb fogalom a fenntartható fejlődés. Ehhez a témához kapcsolódóan kétfajta kérdés fogalmazható meg. Egyrészt mi az a szociális, ökológiai vagy etikai követelmény, melynek teljesítését elvárjuk a gazdaságtól. Másrészt pedig, hogyan érhetjük el ennek a követelménynek a teljesülését.

Vessünk egy rövid pillantást a 20. század második felének fő tendenciáira. Ezek a jóléti állam fokozatos kiépítésében, majd pedig az ily módon támasztott követelmények egyre nehezebb teljesíthetőségében ragadhatók meg. A jóléti állam működési mechanizmusa a fenti kérdés tükrében úgy fogalmazható meg, hogy a gazdasággal szembeni elvárásokat állami beavatkozással igyekeznek érvényesíteni. Ám a hetvenes évektől kezdődően a jóléti állam folyamatos leépítése figyelhető meg, a neoliberális gazdaságelmélet jegyében. A kialakult helyzet a következőképp jellemezhető: a társadalom egyre több szociális, ökológiai és etikai elvárást támaszt a gazdasággal szemben, melyek biztosítását elsősorban az államtól várják, ugyanakkor az állam egyre kevesebb beavatkozási lehetőséggel rendelkezik, egyre rosszabb hatékonysággal képes céljait elérni. E hatékonyságromlás legfőbb oka az, hogy a globálisan funkcionáló gazdasági rendszerrel szemben leértékelődött a – lényegében – lokális politika, s e helyzeten az olyan regionális integrációk sem képesek lényegesen segíteni, mint az Európai Unió.

Nézzük azt a gyakorlatot, mely nem állami szabályozással – bár attól nem teljesen függetlenül – kívánja elérni, hogy a gazdasági szereplők feleljenek meg bizonyos szociális, ökológiai vagy etikai kritériumoknak. Ezek a társadalmilag felelős befektetések (*socially responsible investment*, rövidítve SRI). Szokás még a vállalatok állami szabályozáson túlmutató, önkéntes felelősségvállalásáról beszélni (*corporate social responsibility*, rövidítve CSR). A társadalmilag felelős befektetések tulajdonképpen a vállalatok társadalmi felelősségvállalásának egy lehetséges módját jelentik. Emellett ide sorolhatók még az etikai címkék vagy a vállalatvezetésre vonatkozó irányelvek is (*codes of conduct*).

A társadalmilag felelős befektetések lényege, hogy szociális, ökológiai és etikai szempontokat is figyelembe vesznek. Ezek a befektetők lehetnek magánszemélyek, bankok,

nyugdíjpénztárak, befektetési alapok, egyházak stb. Arról pedig, hogy az egyes vállalatok hogyan minősíthetők a nem gazdasági kritériumok szerint, szakosodott kutatóintézetek, minősítő ügynökségek szolgáltatnak információt. Ezek az intézetek az éves beszámolókból, vállalati jelentésekből, kérdőíves felmérésekből és egyéb forrásokból gyűjtik össze az információkat, és kínálják fel azokat a befektetőknek. A felmérések, a kérdések kiterjedhetnek a környezeti jelentésekre, a szennyezőanyag-kibocsátásra, a szociális szempontok között az emberi erőforrás menedzsmentre, a munkavállalói jogokra, a lokális közösséggel való kapcsolatokra, rákérdezhetnek az állatkísérletekre, vagy arra, hogy a vállalat tevékenysége kapcsolódik-e fegyver vagy dohánygyártáshoz és így tovább. Fontos jellemzője az ilyen felelős befektetéseknek, hogy a vizsgált szempontok túlmutatnak a törvényi szabályozáson, ezért a vállalatokat semmilyen törvény sem kötelezi arra, hogy példásan viselkedjenek a vizsgált kritériumok szerint. Önkéntes többlet-teljesítményről van tehát szó, melyet a befektetők jutalmaznak. A minősítő intézetek jelentős része tulajdonképpen nem mond értékítéletet a vállalkozásokról, csupán információval szolgálnak azok tevékenységéről, s annak eldöntését, hogy az helyes-e vagy helytelen, a befektetők ítéltéképességre bízzák.

Az állam egyébként igen hatékonyan hozzá tud járulni a gyakorlat sikeréhez. Több országban törvény írja elő a nyugdíjpénztárak számára, hogy hozzák nyilvánosságra, milyen szociális, ökológiai és etikai szempontokat érvényesítenek vagyonuk befektetése során. Fontos megjegyezni, hogy nem azt írják elő, milyen elveket kövessenek, csupán azt, hogy hozzák nyilvánosságra: vannak-e ilyenek.

Az etikai befektetések legnagyobb része jelenleg a tőzsdéken jegyzett vállalatokba folyik, a minősítő ügynökségek többsége ezekről kínál profilt. Ezeken túl léteznek kis- és középvállalatok finanszírozására szakosodott pénzügyintézetek, amelyek kedvező feltételekkel nyújtanak hitelt az ökológiai, szociális és etikai kritériumoknak megfelelő vállalkozásoknak.

A társadalmilag felelős befektetések jelentőségének és tendenciájának minősítése rendkívül nehéz. Problematikus eleve annak megítélése, hogy mi is számít ilyen befektetésnek. Egészen más, ha azokat a befektetéseket is társadalmilag felelősnek tekintjük, melyek csupán annyit kötnek ki, hogy nem fektetnek fegyverüzletbe, vagy éppenséggel szigorú kritériumokhoz kötjük a besorolást. Mindezekkel együtt egy-két megállapításra vállalkozhatunk ma is:

— A társadalmilag felelős befektetések aránya az összes befektetésen belül csupán egy-két százalék.

- Ezek leginkább az Egyesült Államokban és Nagy Britanniában terjedtek el. Érdekes, hogy például a zöld-tudatos Németországban arányuk jóval elmarad az előbbi országokétól. Valószínűleg a társadalmilag felelős befektetések – mivel ezek nem állami kezdeményezések– elsősorban azokban az országokban lehettek táptalajra, ahol a gazdaság állami befolyásolásának mértéke kisebb volt. A kontinentális gazdasági modellekben a szociális funkciókat az állam igyekezett ellátni, míg az angolszász rendszerekben ez nagyobb mértékben hárult az államon kívüli, önkéntes szereplőkre.
- Ez megvilágítja azt is, hogy ez az angolszász világban korábban már ismert gyakorlat miért indult növekedésnek a 20. század utolsó éveiben a kontinensen is. Ekkor történt meg a globalizáció legkárosabb hatásaként számon tartott kontinentális jóléti rendszerek kényszerű leépítése és a gazdaság deregulációja angolszász mintára. Ezzel a kontinensen is megnövekedett az érdeklődés a szociális szempontok egyéb érvényesíthetősége iránt.
- Az elmúlt pár évben tehát nőtt a társadalmilag felelős befektetések aránya, azonban ez jórészt az alacsony kiinduló adatoknak tudható be.
- A minősítő ügynökségek koncentrációja, vagyis a nemzetközi szövetségek kialakulása figyelhető meg, ami egyben a minősítési módszerek konvergenciáját is jelenti.

A társadalmilag felelős befektetések, illetve a vállalatok társadalmi felelősségvállalásának jelentőségét elsősorban az adja, hogy immáron minden kétséget kizáróan felkerült az Európai Unió napirendjére. Két főbiztosság hatáskörébe is beletartozik: a vállalkozásokért, valamint a foglalkoztatásért és a szociális ügyekért felelős főbiztosság is foglalkozik vele. A 2001-ben kiadott Zöld Könyv (*Promoting European Framework for Corporate Social Responsibility*) célja a párbeszéd elindítása arról, hogy miképp lehet partnerséget kialakítani a vállalatok társadalmi felelősségvállalásának előmozdítása érdekében. Több mint 250 válasz érkezett európai vállalkozásoktól és különböző szervezetektől, köztük természetesen a fent említett minősítő ügynökségektől is. A párbeszéd eredményeit az Európai Bizottság egy dokumentumban összegezte (*Corporate Social Responsibility: a business contribution to Sustainable Development*), s egy fórumot állított fel azzal a céllal, hogy kutassák fel a társadalmilag felelős befektetések előmozdításának eszközeit. Az ösztönzés mellett a konvergencia, vagyis az egységes gyakorlatok kialakulásának előmozdítása is szerepel a célok között. A fórum előreláthatólag 2004 közepén összegzi eredményeit.

Amennyiben tényleg átfogó szociális, ökológiai és etikai változásokat szeretnénk elérni a társadalomban, akkor az eddig ismertetett megközelítés túl szűknek bizonyul. Az

eddigiek alapján ugyanis csupán arról van szó, hogy van néhány befektető – egyén vagy intézmény –, akik nem-gazdasági szempontokat is igyekeznek érvényesíteni portfóliójuk összeállításakor. Számuk azonban csekély, s a gazdasági növekedés megtorpanása esetén eme befektetések nagysága tovább csökken, mint ahogy azt megfigyelhettük az elmúlt években. A befektetők részéről az önkéntes igény az ilyen gyakorlatok iránt jóval korlátoltabb annál, mint amekkora igény mutatkozik – vagy mutatkozhat – ilyen irányú változásokra a társadalom egésze részéről. A kulcstényező tehát nem a befektetők és a vállalatok, hanem az állampolgárok és a pénzintézetek közti pénzmozgás. Az elgondolás lényege, hogy az a globálisan áramló pénztömeg, melynek oly sok ökológiai és szociális szempontból negatív hatást szokás tulajdonítani, tulajdonképpen jelentős hányadában a hétköznapi emberek pénze. Mindenki tagja valamilyen nyugdíj- és társadalombiztosítási pénztárnak, a legtöbb ember rendelkezik banki megtakarítással, s akadnak, akik még ezen felül további befektetési alapokba fektetik pénzüket. A magánemberekhez adódnak hozzá azok az egyéb szervezetek, elsősorban alapítványok és egyházak, amelyek rendelkeznek befektetésekkel, s jellegüknél fogva eleve érzékenyebbek az elemzett szempontok iránt. Ha mindezekben a pénzmozgásokban a – természetesen megkerülhetetlen – gazdasági szempontok mellett érvényesülnének szociális, ökológiai és etikai elvárások is, akkor az már jelentős hatást jelentene az akár globális méretű pénzmozgásokra is. Egyszerű példával élve, ha a hétköznapi polgár bankja megválasztásánál információval rendelkezne arról, hogy melyik bank milyen etikai vagy egyéb kritériumokat alkalmaz vagyona kezelésekor, akkor feltételezhetjük, hogy az etikusabban viselkedőt fogja választani még akkor is, ha esetleg pusztán gazdaságossági szempontokat figyelembe véve a másik lenne a célszerűbb választás. Ez utóbbi feltételezés egyáltalán nem életidegen, gondoljunk csak például az ökotudatos vásárlói magatartásra. A nyugat-európai, de talán már a hazai vásárlóknak is egy igen jelentős része hajlandó bizonyos mértékű anyagi áldozatot hozni ökológiai vagy egyéb célok érdekében. A környezetbarát terméket választja még akkor is, ha az drágább. Semmi sem indokolja, hogy ez a magatartás ne volna lehetséges a fent említett pénzmozgások tekintetében is. Ehhez egyfelől az kell, hogy a pénzbeli differencia még elfogadható mértéken belül maradjon, másrészt pedig az, hogy a szociális, ökológiai és etikai információk elérhetőek, világosak és hitelesek legyenek.

Természetesen a legfontosabb kérdés ezzel még megválaszolatlan maradt: miképp valósítható ez meg? Ha a megvalósításon kezdünk el elmélkedni, hamar beleütközünk a gazdasági, szociális és ökológiai folyamatok komplexitásába, áttekinthetlenségébe, az információözonbe, az egymásnak ellentmondó, de önmagukban hitelesnek tűnő véleményekbe vagy az érdekek kérdésébe. Megoldásukra felsejlik már néhány biztató

jelenség. Ezek egyik legfontosabb eleme az információs társadalom jelentette új lehetőségek. Az infokommunikációs technikák soha nem látott lehetőséget kínálnak az információ gyűjtésére, rendszerezésére és közlésére. A hitelesség kérdésének megoldására előbb-utóbb kialakulnak a mechanizmusok. Kecsegtető a társadalom széles rétegeinek akarata is.

Az ilyen irányú fejlesztések támadási felületét csökkenti, hogy azok tulajdonképpen nem mondanak ellent a napjainkban hegemónnak tűnő neoliberális gazdasági tanoknak. Hiszen nem akar mesterséges eszközökkel beavatkozni a gazdaságba, csupán információt kíván szolgáltatni a gazdasági folyamatok ökológiai és szociális aspektusairól. Nem akarja az állampolgároknak vagy a gazdasági szereplőknek megmondani, mit tegyenek, csupán nyilvánosságra kívánja hozni, hogy a választásaik milyen következményekkel járnak. Nem kevesebb, hanem sokkal inkább több szabadságról van tehát szó, az információ igazi szabadságáról. Ily módon válik világossá, hogy az eddig elemzettek mennyivel túlmutatnak a befektetési gyakorlaton. Nem csupán új gazdasági megoldást jelenthetnek, hanem új szabadságfelfogást, új demokráciaelméletet is.